

Zeitschrift: Romanica Raetica : perscrutaziun da l'intschess rumantsch
Band: 13 (1998)

Artikel: Historia, lungatg e cultura
Kapitel: Nadal e Bianmàn an Val Schons
Autor: Maissen, Alfons
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-858963>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

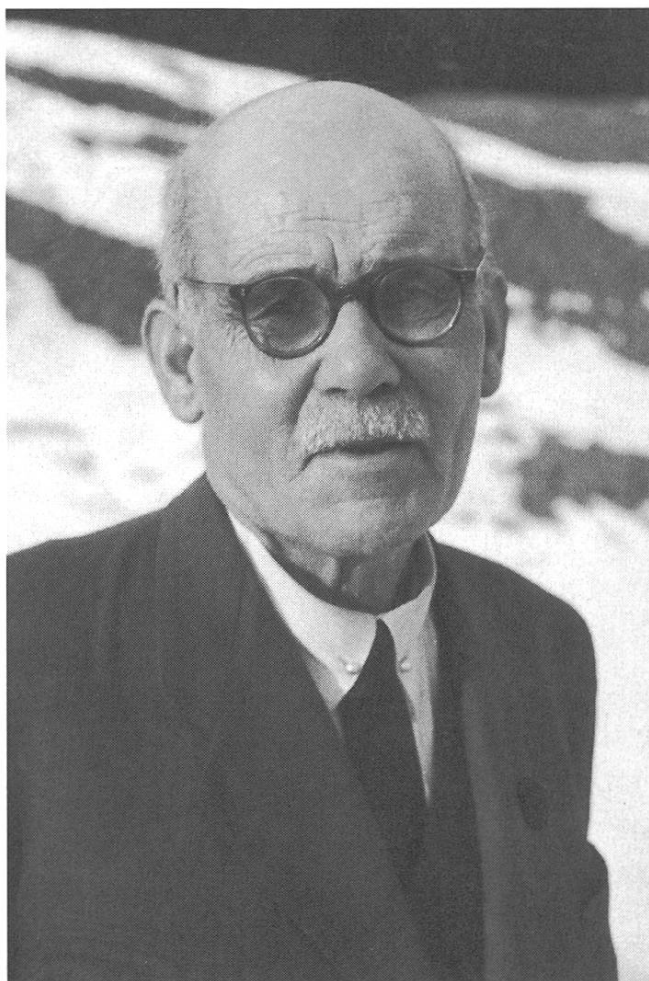
Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 19.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

18. Nadal e Bianmàn an Val Schons

Tumasch Dolf

Suenter haver raschunau sur d'enzacons tipics usits de Nadal ella Val Schons, prelegia Tumasch Dolf en questa emissiuin ina de sias biaras raquintaziuns de temps vegl, quella gada: *Igl Gionign va per bianmàn* (mira: *Tumasch Dolf*, Istorgias II, 1959, p. 156–163). Igl ei in rar document de sia vusch, de sia dicziun e de siu temperament, recitaziun fatga 3 onns avon sia mort. Alla fin dell'emissiun fa sia canzun sin in text da *Sep Mudest Nay: Spetga ed haxies pazienza mo aunc in pign mument* ina tut atgna impressiun. Ella ei stada dirigida da T. Dolf sez cun siu chor a Ziraun, realisada cun ina perfetga interpretaziun.

Tumasch Dolf relata en sia emissiuin denter auter che la fiasta de Nadal, cura ch'el era in buobet, eri caussa sulettamein dils carschi en baselgia. Ils affons vevien de star quiets e bravs a casa, buca far rueida per las gassas entuorn. Bein vegneva raquintau la historia de Cristus la sera de Nadal, era per ils affons. Quei era tut. Mo plaun a plaun ei quei semidau. Dalla Bassa neuasi vegn en baselgia, giu ella val, il *pigniel de Nadal* introducius, oriundamein importaues dalla Germania. Cun quei usit daventa Nadal ina fiasta dils affons pli che per ils carschi, la pli biala fiasta digl entir onn!

Daniev era denton da vegl enneu la fiasta dils schenghetgs, dellas visetas tier parents, padrins e madretschas purtond leu ils giavischs per il niev onn. Ir a cattar biemaun era ina gronda caussa per la mattatschaglia.

Las mattauns e dunnauns preparavan pettas, paun cun péra, cun uettas. Ina 'bavranda craftevla' per ils mats era il 'rosoli', fatgs d'aua de tschereschas e cun vinars lien. Era ils affons survegnevan rosoli, mo senza vinars, ina specia de sirup, ferton ch'il rosoli per ils carschi vegneva cungiun cun scorsa cannella e neghel. Igl usit de cantar da Sogn Silvester sin via era enzatgei elevont. Resunavan lu canzuns religiosas da Bachofen, ord il cudisch de canzuns da I. Heim. Mo la pli biala fuva la canzun cul text de Stiafen Gabriel: *Igl ei puspei vargau in onn!* – Oz ei quella biala e legra veta en usits de pli baul quasi svanida dil tuttatg.

Tumasch Dolf fuva in um fetg sempel, emplenius de carezia per il cant e la musica populara, per il plaid roman e la cultura de nossa patria. Sco persuna savev'el far, ad emprema vesta, la pareta d'in um retratg e pauc communicativs. Quei era il reflex d'in siu intern ordvart serius, d'in carstgaun conscients della gronda responsablidad d'in scolast ed educatur. En sesez er'el cun ses amitgs ed enconuscents e collaboraturs de bien cor e de gronda cordialidad. Siu giudezi era clars e sia opiniun personala ferma. El fuva promts de batter per sia caussa e quei partenent lungatg sco era en caussa cant popular. Talentaus era el schibein per la composiziun sco per il scriver. Sias canzuns de tut atgna tempru vegnan a restar vivas schiditg che chors romontschs vegnan ad exister. T. Dolf fuva in um de caracter e

de gronda energia e perseveronza, la conscienziusadad sezza. El s'interessava era intensivamein per la scienza musicologica appartenenta alla teoria della canzun populara. El ei staus in dils pli impurtonts rimnaders e nudaders de veglias canzuns popularas. Con conscienzius el fuva era en sia professiun de scolast, demuossa il suandont discuors, vegnend el in gi tier nus en casa: «Ti, jeu munglass emprender empau meglier il franzos. A Tumein ha il cussegl de scola decidiu d'enstagl talian dar dacheudenvi franzos en scola secundaria. Savesses dar a mi enzacontas lecziuns?» – Pia cun varga 50 onns entscheiva el ad emprender franzos da tutta curascha.

Aschia ein las sentupadas cun Tumasch Dolf daventadas nunemblideivlas a Cuera, a Tumein, en Val Schons, en sesidas per cudischs de canzuns per chors e per la scola, savens era sin fiastas de cant. De ses merets, de sia ovra ha el mai tschintschau bia. El era d'ina gronda mudestiadad. Sur de sia veta e sia ovra fuss bia de rapportar per arrivar ad ina vera undrientscha. – Mira ellas Annalas 85, 1972, ina lavur da *Jakob Michael: Tumasch Dolf – tarda undrientscha*. – D'anflar interessants detagls sur della veta de Tumasch Dolf procuran ils annuaris e calenders dils onns suenter sia mort, plinavon de consultar la Historia della litteratura da Reto Bezzola, p. 535 e 554, epi la pressa romontscha e tudestga de quei temps. La fin della historia de Nadal dil 'Gionign' secloma: «Quegl è sto in gi ch'igl Gionign mai amblida.»

E quels plaids ein significonts per Tumasch Dolf. Resignadamein lai el corscher il svaniment dils bials temps d'inagada, cun ina veta bein ruha mo pascheivla e quieta. El senta ch'ei va alla fin cun bia, culs bials usits, cun las bialas canzuns cantadas en baselgia, en casa, sin via. Mo in confiert resta. El ha rimnau ils scazis svanents, fermau els per igl avegnir, preziusadads litteraras, folcloristicas e della canzun populara. El astga schizun sperar che novs temps reprendien e vivificheschien quella ierta dils babuns bein messa en salv, a lagugn. En plirs graus porta sia preziusa lavur gia oz ses fretgs. Sias canzuns resunan adina puspei e legran igl auditor romontsch. Arranschaments de mieidis populars che resunan en baselgias, en concerts e sin fiastas de cant. Tut quei lai maina emblidar quei grond um dil plaid e

della canzun, dil tschaffen e della cultura romontsch-renana genuina!

E silsuentel! – enzacons patratgs, 1995

Ils plaids sura restampai en regurdientscha da Tumasch Dolf eran stai exprimi el Cudischet Radioscola (RS) 90, 1980: 25 onns Radioscola, 1955–1980. Per quei onn giubilar eran 9 emissiuns dils emprems temps (1955/56) stadas previdas en repetiziun. Denter quellas era l'emissiun sur della Val Schons da Tumasch Dolf. En quei Cudischet 90 ein tuts 101 carnets culs 273 tetels d'emissiun vegni publicai.

Il tetel *Nadal a Bianmàn an Val Schons* ei prius neu dalla preparaziun da Tumasch Dolf per sia emissiun sur dils usits de sia patria, 1960, RS 1, cudischet 9, p. 5. Alla p. 3 se presenta in'undrientscha: *Tumasch Dolf, cantadur e sribent romontsch.*

Gia 1962 s'engascha el danovamein per in'emissiun RS (vol. 1, cudischet 13). Quella ga sur de *La canzun populara romontscha*, sedrizzond a scolasts e scolars cun in cuort entruidament che definescha la noziun: *Vera canzun populara!* Sper quella preparaziun scolastica exista in *Cudischet dil text* d'emissiun cun explicaziuns e las canzuns en notas ch'el ha eligiu ord in grond repertuar, canzuns ch'el sez conta. Ei setracta de canzuns religiosas e profanas da tuttas parts e valladas romontschas. Co el imagina *la vera canzun populara*, scriva el en suandonta moda:

Sco jeu hai giu getg ella gasetta Radioscola pudess'ins crer, che la canzun populara seigi quella canzun, ch'il pievel conta oz els chors mischedai e chors virils, quella canzun, ch'ins auda adina puspei en cumpignia e sin fiastas sco: Fontaunas clar resunan, Il pur suveran, Chara lingua da la mamma, La guardia grischuna, ed autras. En in cert senn ei quei ver. Mo la vera canzun populara ei quei buc; lezza ei buca quella ch'ils chors contan pil solit, mobein quella che vegneva cantada els temps vargai. Ins cantava mo la melodia e negina secunda ni tiarza ni quarta vusch. Ella vegneva cantada avon ch'ins ha fundau ils chors dil vitg. Bein deva ei era avon 100 e 200 onns chors en in diemberet de vitgs, sco a Zuoz e Samedan ed en

vischnauncas tudestgas, mo ins cultivava sulettamein la canzun religiusa, tiels reformai il choral e canzuns de Bachofen e Schmidlin, tiels catolics messas e composiziuns semegliontas.

Avon 150–200 onns tarlichava aunc la canzun populara sco ina dellas pli bialas flurs de nossa tradiziun. Ella ei nashida or dil pievel – denteren anflein enquala, dalla quala enconuscha igl autur – mo dalunschora dallas biaras savein nus buca de tgi ch’ellas ein creadas. En mintga cass ein ils creaturs stai carstgauns cun fin sentiment.

La canzun populara veramein romontscha ha in agen character. Nus stuein cheu gir e repeter danievmein: La canzun populara resplenda il sentir e patertgar dil pievel, ei il spieghel dell’olma dil pievel. Ella resplenda ils legreivels ed ils trests eveniments, sa giubilar e plonscher. Il character dat alla canzun oravontut la melodia. Ella ei fetg savens melanconica. Natural anfl’ins dasperas era melodias ch’expriman spir legria.

Da quellas duas emissiuns da Tumasch Dolf engartein nus sias duas tendenzas fundamentalas de lavur culturala, la tradiziun oral-populara: usits, praulas getgas etc. – lu surtut la canzun populara romontscha che pren el gia baul en mongia per si’entira veta. Daco ch’el ei tuttenina s’inflammaus per la cultivaziun ed il manteniment de quei impurtont sectur cultural, sa Dolf sez buca propi explicar. Sentend la digren, tuccav’ei de s’intermetter da tutta forza, entelgend cun clara vesida la situaziun precara.

Caspar Decurtins veva ediu gia 1902, en sia Crestomazia III, 100 canzuns popularas ord la Cadi, la Foppa e Lumnezia, nuda-das 1898 dalla giuvna musicista Julie Stöcklin, pli tard consorta de prof. Giusep Lombriser, Trun/Friburg. Da quella publicaziun extraordinaria, demai el 19avel tschentaner las notaziuns de canzuns popularas adina concentradas mo sils texts, resortan las entschattas della lavur schi fritgeivla da Tumasch Dolf. El fuva musicist e musicolog da professiun, demai ch’el haveva frequentau il conservatori a Turitg e l’universidad. Da cheu arriva il clom da Caspar Decurtins al giuven scolast ella Val Schons.

Cu e co Tumasch Dolf ei s’enschignaus cun notaziuns de melodias popularas e tgei ponderaziuns musicologicas ch’el fageva continuadamein, san ins leger en pliras scartiras. Nus alleghein

cheu mo sias expectoraziuns egl empren cudisch dell'ediziun scientifica della *Consolaziun dell'olma devoziusa*, 1945, p. LXX. Era per quella canzun religiosa dalla vart catolica fuva el s'entusiasmaus. Suenter sias notaziuns d'atgna iniziativa ed il clom da Decurtins, vev'el dau il matg 1931 suatientscha ad in'incumbensa dada dall'Uniun de tradiziuns popularas della Svizra a Basilea. En quasi tuttas valladas grischun-romontschas va siu viadi de scrutaziun, cunzun en sia val oriunda, Schons, il davos schizun era ell'Engiadina. El fuva in meister de siu rom! Igl ei interessant de veser co dus umens, Hans Erni e Tumasch Dolf, 22 onns in ord l'auter, cul medem fiug e slontsch per la canzun, denton divergents en lur svilups, entschattas e tendenzas resultativas, s'accordan e lavuran in sper l'auter en totala accordanza principiala.

Era Erni che scriva e fa ses patratgs sur della vera canzun populara, mo vesa leu confins, era siu declin, ed entscheiva a metter tutta peisa alla canzun componida, lev capeivla al pievel muntagnard, ina specia de canzun cun melodia e tonalitat, prompta de sorprendere, schegie en autra moda sociologica, la veglia canzun populara, ch'era stada dada, senza saver digl origin, vinavon da generaziun a generaziun. Sia canzun en 4 vuschs per chors sto esser sempl. Stravaganzas compositorias, grevezas structuralas bluttas, sbetta el categoricamein. En sias 8 *Surselvas* tschontscha el mo ina gada de dus arranschaments, quei less gir, melodias popularas arranschadas en 4 vuschs per chors virils. Denton accepta el senz'auter canzuns popularas bein tschentadas da *Tumasch Dolf* cunzun, denton era da *Hans Lavater* e *Walther Aeschbacher*.

Tumasch Dolf fuva diltut impregnaus dalla *vera* canzun populara. Quella lev'el ch'ella tuorni e sefetschi. Denton fuva era gia per el clara l'influenza nunballucconta dil cant componiu e fermau, ed el lavura, ensemen cun Erni era per quella versiun, sestenta denton surtut de dar in bi ed undreivel vestgiu a melodias ver popularas, religiosas e profanas, per augmentar il tschaffen per la canzun in summa. Hans Erni ha en quei grau certas retenientschas. En 40 onns *Surselvas*, p. 19 scriva el:

Gl'ei dueivel, ch'il pievel emprendi d'enconuscher e seprofiteschi dil scazi cultural della canzun populara. Denton as-

tgein nus buc emblidar, che biaras canzuns popularas ein buca adattadas de cantar en societad, autras selain buc arranschar a quater vuschs, cunzun buca per chor viril. En scadin cass ha era la canzun dad oz, ch'ei il product d'in saun svilup de biars decennis, siu bien dretg d'existenza. La buna canzun, seigi ella veglia u nova ei e resta ina buna cumpogna dil carstgaun en tuttas situaziuns della veta.

Dus umens che s'entaupan a mesa strada, en sabientscha, en viers ils finals de veta culturala. Stinada e stignada ei lur via carpusa stada, vesend era gia fermas umbrivas futuras de declin e sviultas perniziusas per il manteniment de nies lungatg insumma. La miass ei denton sut tetg. Las generaziuns che vegnan, san selegrar della rimnada culturala. Novas ideas vegnan a saver far diever dil scazi maisudiu.

Il sribent de questas seregorda en vivas colurs dellas numerusas sentupadas cun Tumasch Dolf. Ils davos onns fuvan quellas dedicadas a rimnadas cumpletontas ed alla preparaziun de siu numerus e prezius material en fuorma de ediziuns scientificas. Bugen vess el giu viu ils fretgs de sia lavur en ina biala fuorma. Quei ei buca pli stau pusseivel. El po esser staus surstaus, forsa schizun permalaus, vesend la comparida d'in cudi schet popular de canzuns da Gian Gianett Cloetta, canzuns rimnadas a Bravuogn ed en duas vischnauncas engiadinesas. Il material de Tumasch Dolf, schi massivs e varionts, pretendeva ulteriura gronda lavur de redacziun finala. Cunzun ils cuosts d'ina tala ediziun deva de patertgar all'Uniun svizra de tradiziuns popularas, che veva de star buna per las finanzas e l'ediziun sco tala.

Novas ediziuns de canzuns popularas

Il material fundamental dellas notaziuns: *canzun populara romontscha* da Tumasch Dolf, ei prompts per in'ediziun scientifica. La coordinaziun dil material melodic, francamein nudaus sin singuls fegls, sto vegnir fatga culs texts integrals de multifara provegnientscha, de character different, de qualidad maluliva. Sils fegls, sut notas, figurescha mintgamai mo igl em-

prem cuors de savens liungas poesias. Quels muncaments plausibels, sch'ins enconuscha la greva e stentusa lavur notatoria, caschunan denton pli tard malsegirezias ell'interpretaziun e redacziun de canzuns che han cuors irregulars en ritmus e sillabizaziun.

Per las canzuns religius-protestantas seresultan problems musicals e dils texts. Ei setracta gie en general da viarva neu da stampats d'avon plirs tschentanners e da differents auturs. Las melodias, oriundamein per part neu d'enconuschents cudischs de canzuns de lungatg tudestg, ein d'eruir. Ellas ein savens se-deliberadas en variantas dals originals fixai, han giu lur svilups interessants tras tschentanners, da bucca tier bucca, sin in-tschesch romontsch.

Per in'ediziun, era capeivla per interessents jasters, himnologs e scienziats della canzun populara, stuessen ils texts romontschs vegnir dai en cuortas resumadas tudestgas. Impurtont stuess esser de sistemar, scursanir, augmentar remarcas e survestas fatgas dagl'autur e rimnader. Per part ein ils cantadurs e las cantaduras presentadas en cuortas biografias ed en maletg. Ei setracta d'excepziuns!

Ina tala ediziun de tempra scientifica drova adattadas introducziuns explicontas. Buca senza difficultads vegn ad esser la repartiziun ed il spartiment dils differents secturs della canzun populara da Dolf, e sch'ins considerescha in plan per l'ediziun complessiva digl'entir material rimnau, creschan las pusseivladads, las difficultads. Ei dat gie de rubricar canzuns religiusas catolicas, protestantas, canzuns profanas renanas e ladinhas.

Schebein in register scientific dellas melodias sa vegnir realisaus dependa d'in plan final che tschaffa igl'entir scazi rimnau. Indispensabla vegn ad esser ina biografia da Tumasch Dolf che dat peisa cunzun a sia rimnada de canzuns popularas.

En cass che las uniuns separticipontas sedecidessen per in'ediziun digl'entir material rimnau, ed ei setractass de mellis melodias, dess ei ina nova planisaziun, tschaffond tut il material della Surselva, dil Grischun central e della Giadina. Era il material sin pindellas, fatgas dal sribent de questas dapi 1945-1964, stuess vegnir risguardaus. In tal proceder caschunass nova e gronda e greva lavur preparatoria.

Prendend en mira in'ediziun integrala, stuessen numerusas relevaziuns sin pindella vegnir messas a notas ed a scret. Numerus registers de rimnada ein avon maun. Quei schizun della rimnada de 1939–1942 sin plattas melnas de celluloid, tagliadas mintgamai en liug e canorta a Mustér, Breil, Dardin, en la Foppa e Lumnezia. L'invenziun della pindella fuva aunc buca fatga.

In niev e ferm stausch e catsch savess metter il carr, en retard e cupitgaus, sin buna via. En principi stuessen uniuns e mieds cantonals e federals unscher la maschina en ruina. Muncau han adina las finanzas! En 5 loghens san ins buca luvrar gratuitamein e pagar sez las spesas! Ed ils umens che metessen igl entir material rimnau en uorden e procurassen tut per la stampa? Els ein segiramein sin comba. Buca biars, mo buns e statteivels, tals che capeschan zatgei dil lungatg della veglia canzun populara, profana e religiosa, e cunzun fins experts, scolai ella scienza musicologica.

